

ТУРИСТИЧНИЙ КЛАСТЕР ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ ТА УСПІХУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

TOURIST CLUSTER AS A FORM OF DEVELOPMENT AND SUCCESS OF TOURIST ACTIVITY IN IVANO-FRANKIVSK REGION

Гуменюк Г. М.

Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри туризмознавства та краєзнавства,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0003-2859-8369

Польова Л. В.

Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0003-2971-5993

Гуменюк А. І.

Кандидат наук з державного управління,
директор ТОВ «Добронь»,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0002-7409-4498

Halyna Humeniuk

PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Tourism and Regional Studies,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

Lesya Polova

PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Hotel, Restaurant and Resort Business,
Vasyl Stefanyk Prykarpatsky National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

Andriy Humenyuk

PhD in Public Administration,
Director of Company «Dobron»,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

Останніми роками все більшої популярності набирає створення кластерних ініціатив різного спрямування. В статті наводиться авторське бачення необхідності у дослідженні Кластерних ініціатив різного спрямування. Основний аспекти ставиться на Асоціації «Єврорегіон Карпати – Україна» як складової розвитку Карпат на основі співпраці. З'ясовуються перспективи подальшого вивчення середовища. Функціонування існуючих кластерів Івано-Франківської області, що призведуть до збільшення бюджетних надходжень; збільшення зайнятості населення та кваліфікованих працівників; підтримка товарів вітчизняного виробника; популяризація української культури та розвиток популярних видів туризму і регіонів. Метою статті є дослідження стану розвитку туризму в області та вивчення конкурентних переваг від впровадження кластерних ініціатив. В процесі написання статті означено проблеми створення туристично-привабливих територій та іноземний досвід їх реалізації.
Ключові слова: туризм, туристичні кластери, кластерні ініціативи, конкурентоспроможність, асоціація «Єврорегіон Карпати – Україна».

In recent years, the creation of cluster initiatives of various directions is gaining more and more popularity. The article presents the author's vision of the need to study Cluster initiatives of various directions. The main aspect is the Association "Euroregion Carpathians - Ukraine" as a component of the development of the Carpathians based on cooperation. Prospects for further study of the environment are clarified. Functioning of existing clusters of Ivano-Frankivsk region and development of popular types of tourism in the region and their advantages. In the process of writing the article, the problems of creating tourist-attractive territories and the foreign experience of their implementation are identified. The development of the country's tourism industry through the functioning of clusters, the unification of interrelated industries located in some territory leads to the creation of new jobs, the development of the historical and cultural development and natural resource potential of the region, and also contributes to the Development Goals. Therefore, clusters are the newest tools for the development of regions, therefore the main socio-economic consequences of conducting cluster activities are: an increase in budget revenues; increase in employment of the population and skilled workers; support for goods of the domestic manufacturer; popularization of Ukrainian culture. An example of an organization based on cooperation is the Association "Euroregion Carpathians - Ukraine". The purpose of the activity is the coordination of efforts for cooperation and development in the spheres of economy, science, ecology, tourism, etc. The association implements many projects aimed at the development of the territory.

Key words: *tourism, tourism clusters, cluster initiatives, competitiveness, association "Euroregion Carpathians - Ukraine".*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На даний час в Україні відбувається тяжка економічна криза, зубожіння більшої частини населення держави завдяки стрімкому знеціненню національної валюти, а також воєнних дій. В подальшому, покращення економічної ситуації в Україні та її конкурентоспроможність визначатиметься не багатством природних ресурсів і корисних копалин чи дешевою робочою силою у всіх регіонах, а шляхом визначення пріоритетних об'єктів інвестування, які характеризуються коротким терміном окупності, мають значний експортний потенціал, конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, а також здатні забезпечити значний імпульс для розвитку галузей, що мають супутній характер. На думку багатьох експертів, саме туристична сфера вважається найприбутковішою і відповідає даним вимогам. А також туристична галузь поступово набувають статусу національного порятунку і є одними з найбільш ефективних і перспективних галузей економіки. Досвід розвинених країн, таких як Німеччина, Великобританія, Франція, Іспанія, Греція є підтвердженням цього.

Дослідження Всесвітньої туристичної організації (ВТО) доводять, що цей статус індустрії туризму залишиться таким самим і в майбутньому. Так, за даними ВТО, доходи від туризму в 2012 році склали 2,9 % світового ВВП, а прогноз до 2023 року 3,1% ВВП [10].

Для України, яка стоїть на шляху розвитку економіки, саме туризм є важливим фактором як внутрішньої соціально-економічної політики, так і зовнішньоекономічної діяльності.

Загалом Україна має гарні перспективи розвитку туристичного ринку. За прогнозами експертів, найближчим часом обсяг туристичного потоку зросте на 10 – 15 % з країн Західної Європи. Відкриття унікальної природи України, її багатой історії та неповторності культури має стимулю-

вати іноземні інвестиції та створити позитивний імідж нашої країни [6].

Розвиток туристичної галузі країни за допомогою функціонування кластерів, об'єднання взаємопов'язаних галузей розміщених на деякій території призводить до створення нових робочих місць, розвитку історико – культурного розвитку та природно – ресурсного потенціалу регіону, а також сприяє Цілям сталого розвитку.

Досвід існуючих кластерів показує, що кластерні об'єднання завжди готові вдосконалювати свої засоби виробництва та забезпечувати високі стандарти якості, впроваджувати нові технології.

Актуальність статті зумовлена розвитком внутрішнього туризму, поширенням регіонального туризму на території Івано – Франківської області та об'єднання організацій задля зменшення фінансових витрат та отримання позитивного ефекту. Розвиток кластерних ініціатив привертає увагу громадськості, суб'єктів господарювання, територіальних громад й держави. Проте немає єдиного законодавчого акту, який би регулював діяльність кластерних угруповань. Особливої актуальності набирає розвиток туризму, як в країні, так і в області в період пандемії корона вірусу та сприятливим природно – ресурсним потенціалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Зарубіжні та вітчизняні вчені (Білоус С. В., Дегтярьова І. О., Ковальова Ю. М., Кузьмін М., Мальська М. П., Рутинський М. Й., Мандюк Н. Л., Соколенко С. І., Яворський Ю. М.) зазначають, що підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіону можна досягти реалізацією кластерної моделі об'єднаних підприємств. Спочатку теорія кластерів була сформульована А.Маршаллом про промислове виробництво наприкінці 19 ст. але більш детально представлено теорію кластерів та їх роль у підвищенні

регіональної конкурентоспроможності у працях М. Портера.

Також у дослідженнях зарубіжних вчених питанням створення туристичних кластерів були присвячені праці О. Кузьмін, Д. В. Проскура, С. Соколенко, І. Шимакова. У цих дослідження розглядалися етапи створення кластерів, а також проаналізовано найбільш успішні практики функціонування кластерів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження стану розвитку туризму в області та вивчення конкурентних переваг від впровадження кластерних ініціатив.

Виклад основного матеріалу дослідження. Карпатський Єврорегіон – унікальна платформа розвитку, основними цілями якої є координація спільних дій; розвиток співробітництва у різних сферах а саме науки, економіки, екології, культури та спорту інше; співробітництво з потенційними міжнародними партнерами; транскордонне співробітництво.

Її було створено 14 лютого 1993 р. у м Дебрецин, що в Угорщині 4 країнами – учасницями: Україною, Угорщиною, Польщею та Словаччиною, як міжрегіональну асоціацію. На даний момент асоціація включає й Румунію.

Особливістю регіону є те, що його територія не проходить через столиці та великі міста країн-учасниць, а навпаки охоплює малорозвинуті проте з великим потенціалом території.

Основним спрямуванням Асоціації є вирішення таких завдань:

- покращення економічної ситуації регіонів і їх конкурентоспроможність;
- розробка програм, що пов'язані з регіональним розвитком;
- розробка принципів щодо подолання проблеми недостатньо розвинутої інфраструктури на території Асоціації.

Варто зауважити, що Карпатський Єврорегіон є важливою складовою сприяння розвитку співпраці не лише між членами асоціації, а й загалом між країнами ЄС.

Карпатський Єврорегіон є надзвичайно цікавим і унікальним угрупованням. Виділимо основні три причини його унікальності: в Центральній та Східній Європі асоціація є першим типом таких угруповань; країни, з яких складається єврорегіон складається з регіонів колишнього блоку соціалістичних країн; кожна з країн – учасниць на момент входження не була членом ЄС.

Кожна країна, яка є учасником має свої інтереси – політичні, культурні, екологічні, соціальні тощо. Проте, у всіх реалізується стратегія сталого розвитку, яка має на меті швидке реагування на зміни, які відбуваються у середовищі, реалізує проекти спрямовані на подолання різних труднощів у інтеграційних процесах.

У 2007 році в Україні створено Асоціацію органів місцевого самоврядування (АОМС) «Євро-регіон Карпати – Україна», яка у 2008 році стала Національним Представництвом України в Карпатському Єврорегіоні [3].

Учасниками асоціації є 4 області: Закарпатська, Львівська, Івано – Франківська та Чернівецька, яка складається з 63 органів місцевого самоврядування.

Суть кластерної концепції учасників даної асоціації полягає у забезпеченні виробничо-комерційної діяльності і вдосконаленні ділових та особистісних відносин, які повинні набути характеру органічно взаємопов'язаної та нерозривної ділової співпраці. Об'єднання організацій у кластери відкриває більш реальні можливості отримання інвестицій для малих організацій-учасників.

Головною метою учасників асоціації є новітній розвиток українських Карпат.

У даному випадку туризм є одним з ключових факторів регіонального розвитку та міжнародного співробітництва.

Маючи такий потужний потенціал Карпатському регіону, необхідно збільшити реалізацію туристичних послуг за допомогою туристичного кластеру.

За даними державної служби статистики України 2019 р. суб'єкти туристичної діяльності отримали дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів наступні суми:

- Закарпатська область – 34 889,9 тис. грн;
- Івано – Франківська область – 344 953,4 тис. грн;
- Львівська область – 655 638,6 грн;
- Чернівецька область – 28 893 грн.

Отже, загальна сума доходу Карпатського регіону становила 1 064 374, 9 тис. грн.

Проекти, які реалізуються Асоціацією «Євро-регіон – Карпати» (станом на березень 2021 р.):

- Транскордонний паломницький маршрут як інструмент промоції спільної історико-культурної спадщини в українсько-польському прикордонні;
- Спільний захист людей та навколишнього середовища шляхом створення українсько-польської системи попередження та реагування на катастрофи в Карпатському Єврорегіоні;
- Світ Карпатських розет – заходи зі збереження унікальності культури Карпат;
- Доступне українсько-польське прикордоння: спільні дії щодо модернізації дорожньої інфраструктури;
- Карпатська бджола – спільні заходи із збереження унікальної природної спадщини в українсько – польському прикордонні;
- Шлях волоської культури на українсько-польському прикордонні;

- Звуки природи. SlowRivers – практичний пакет для туриста;

- Транскордонна стежка дерев'яної архітектури – це шанс зберегти унікальну спадщину польсько-української прикордонної культурної спадщини;

- Розвиток сталого туризму в природоохоронних територіях Карпат;

- Карпатський шлях дерев'яної архітектури - спільні дії для збереження та промоції історико-культурної спадщини українсько-польського прикордоння [8].

За весь період діяльності починаючи з 2018 р. дотепер програмою було підтримано 150 проєктів-переможців з 597 заявок на загальний бюджет 41 800 000 грн, з яких 5,8 млн. грн – фінансовано з обласного бюджету Івано – Франківської області [9].

В Івано – Франківській області було підтримано такі проєкти:

1) Реставрація будинку Криворівнянської сільської ради для створення музею Параски Плитки – Горицвіт, бюджет - 300 000 грн;

2) Аудіогід «Хресна дорога» с. Погоня, бюджет – 162 420 грн;

3) «Незвисько-переправа крізь століття», бюджет – 214 325 грн;

4) Віртуальна Делятинщина, бюджет – 620 000 грн;

5) Музей – скарбниця громади, бюджет – 156 000 грн;

6) Снятин туристичний, бюджет – 218 824 грн;

7) Ревіталізація замку Краснодар: створення центру інтерпретації історії міста Надвірна, бюджет – 155 770 грн;

8) Остання криївка, бюджет – 218 824 грн;

9) Інтерактивний музей – популяризація традицій косовської кераміки шляхом модернізації частини експозиції Косівського музею народного мистецтва та побуту Гуцульщини, бюджет – 346 500 грн;

10) Івано – Франківщина – твій карпатський напрям для подорожей, бюджет – 315 450 грн;

11) Музейна бібліотека – Відкритий простір, бюджет – 312 552 грн;

12) Реставрація купольної частини архітектурної та культурної пам'ятки «Церква Покрови Пресвятої Богородиці», бюджет – 250 000 грн;

13) Будинок Стефановича – як німий свідок зміни епох в селищі Кути, бюджет – 300 000 грн;

14) Відновлення питних джерел в історичному середмісті Івано – Франківська, бюджет – 370 650 грн.

15) Еко – щит Дністра, бюджет – 240 070 грн;

16) Стежка Барона - *Taxus Vassata L.*, бюджет – 201 500 грн;

17) Яремче на долоні, бюджет – 250 000 грн;

18) Розвиток туристичної інфраструктури на

території Старобогородчанської ОТГ, бюджет – 315 000 грн;

19) Рогатин – туристичний, бюджет – 250 000 грн;

20) Ревіталізація спортивного майданчика у гірському селі Ясень, бюджет – 263 300 грн [9].

Насправді кількість реалізованих та профінансованих в Івано – Франківській області є більшою. Детально ознайомитись з проєктами та їх результатами можна у публікації «Підсумки реалізації програми підтримки ініціатив місцевих Карпатських громад у 2021 році» [3].

Як зазначалось вище Карпатський регіон складається з 4-ох областей. Зупинимось детальніше на розвитку туризму в Івано – Франківській області.

Даний регіон характеризується великою кількістю історично – архітектурних пам'яток, а також своїм туристично – рекреаційним потенціалом випереджає багато інших областей України, і є важливою туристичною атракцією країни.

У січні 2018 р. Громадською Спілкою «Національна туристична організація України» було презентовано видання «Туристичний барометр України».

Варто зазначити, що в публікації розраховано внесок у валовий регіональний продукт від галузей туризму, від безпосереднього обслуговування відвідувачів, а також ВВП, що створений безпосередньо у туризмі. Проте ці показники вдалось розрахувати лише для Івано – Франківської області.

Показники валової доданої вартості в туризмі Івано – Франківської області (за 2018 р.):

- Валова додана вартість, що створюється в галузях туризму становить 6 490 044,84 тис. грн (8,27% від ВРП області);

- Валова додана вартість, що створюється безпосередньо в туризмі (в основних цінах) становить 6 103 973,76 тис. грн (7,78% від ВРП області);

- Прямий внесок туризму в економіку області/регіон – 12,82% [11].

За даними Івано–Франківської державної адміністрації туристичний збір в Івано – Франківській області за 8 місяців 2020 р. становив 4 000 000 грн, або 97,2 % до показника у 2019 році. Спад надходжень від сфери туризму вперше зафіксований у 2020 році. Для прикладу туристичний збір у серпні 2020 р. на 50 % менший від туристичного збору у серпні 2019 р.

Як завжди, найвідвідуванішими територіями стали гірські райони Івано-Франківської області. Як приклад, у Верховинському районі туристичні потоки забезпечили на 50% більше надходжень, ніж в аналогічному періоді 2019 р, у Косові – на 27%, а у Яремчі – на 12%.

За надходженням туристичного збору лідерами стали:

- Яремчанська міська рада – 2 932,00 тис. грн;
- Івано – Франківська ОТГ і міська рада – 641,1 тис. грн;
- Косівський район – 61,09 тис. грн.;
- Долинський район(включаючи Долинську і Вигодську ОТГ) – 59,54 тис. грн;
- Коломийська ОТГ – 52,26 тис. грн [5].

За 11 місяців 2020 р. туристичні збір Івано – Франківської області склав 5,5 млн. або 91,39 % від аналогічного показника у 2019 році [4].

Начальник відділу туризму Управління міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій Івано-Франківської облдержадміністрації Віталій Передерко на своїй сторінці в Facebook повідомив, що податкові надходження до зведеного бюджету від суб'єктів туристичної діяльності Івано – Франківської області за 9 місяців 2020 року склали 137,6 млн. грн, що є на 10 млн. грн, або 7% менше, ніж за аналогічний період у 2019 році [6].

Також на своїй сторінці Віталій Передерко, повідомляє, що за сприяння ГУ ДПС в Івано – Франківській області проведено моніторинг стану туристичного ринку у 2022 р.

За даними моніторингу, туристичний збір Івано-Франківської області за 7 місяців 2022 року близько 11,1 млн. грн (107 % від показника у 2021 р.). Найбільші надходження зафіксовані у таких громадах: Полянська ТГ (56.44% частки області), Яремчанська ТГ (17,58 %), Івано-Франківська ТГ (12.47%) [7].

Для покращення розвитку туризму в області громади Закарпатської та Івано – Франківської області уклали договір про співробітництво.

Микола Сюсько, керівник Закарпатського регіонального офісу стверджує, що «громади Гуцульщини мають потужний потенціал у сфері туризму й креативних індустрій, виробництві екологічних товарів», тому спільними зусиллями вдасться раціонально використати ці ресурси й реалізувати багато проектів, що сприятимуть загальному регіональному розвитку» [2].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, туристичні кластерні структури забезпечують єдиний ланцюг проекту – від бізнес-ідей і розробки технологій до впровадження і просування продукту на ринку, що визначає появу попиту на туристичний продукт. Так можна залучити інвестиції та забезпечити ефективне функціонування туристичного кластера на регіональному рівні.

Отже кластери є новітніми інструментами розвитку регіонів, тому головним соціально – економічними наслідками від ведення кластерної діяльності є: збільшення бюджетних надходжень; збільшення зайнятості населення та кваліфікованих працівників; підтримка товарів вітчизняного виробника; популяризація української культури.

Прикладом організації заснованої на співпраці є Асоціація «Євро регіон Карпати – Україна». Метою діяльності якою є координація зусиль задля співробітництва та розвитку у сферах економіки, екології, туризму тощо. Асоціацією реалізуються безліч проектів спрямованих на розвиток території.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Асоціація органів місцевого самоврядування «Євро регіон Карпати – Україна URL: <https://ekarpaty.com/pro-nas/> (дата звернення: 02.09.2022).
2. Гуцульські громади України об'єднуються для покращення розвитку туризму URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3218548-guculski-gromadi-ukraini-obednautsa-dla-pokrasenna-rozvitku-turizmu.html> (дата звернення: 10.08.2022).
3. Євро регіон Карпати – Україна URL: <https://ekarpaty.com/> (дата звернення: 02.07.2022).
4. За 11 місяців цього року в області зібрали 5.5 млн грн. туристичного збору URL: <http://www.if.gov.ua/news/za-11-misyaciv-cogo-roku-v-oblasti-zibrali-5-5-mln-grn-turistichnogo-zboru/> (дата звернення: 14.08.2022).
5. На Верховинщину приїжджає більше туристів URL: <http://www.if.gov.ua/news/na-verhovinshinu-priyizhdzhaye-bilshe-turistiv> (дата звернення: 02.09.2022).
6. Передерко В. Податкові надходження до зведеного бюджету Івано – Франківської області URL: <https://www.mi100.info/2020/11/02/na-prykarpatyya-zavitalo-vdvichi-menshe-turystiv-nizh-torik/> (дата звернення: 22.07.2022).
7. Передерко В. Моніторинг стану туристичного ринку в Івано-Франківській області у 2020 році. URL: <https://www.mi100.info/2020/11/02/na-prykarpatyya-zavitalo-vdvichi-menshe-turystiv-nizh-torik/> (дата звернення: 18.08.2022).
8. Проекти Асоціації «Євро регіон – Карпати» URL: <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/> (дата звернення: 02.09.2022).
9. Підсумки реалізації програми підтримки ініціатив місцевих Карпатських громад у 2020 році «Євро регіон Карпати - Україна» URL: <https://drive.google.com/file/d/1MDQEOq-xOjXTQ1QtOuc02rg1J5BbU2O9/view> (дата звернення: 02.09.2022).
10. Туристичний барометр України URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf> (дата звернення: 22.08.2022).

REFERENCES:

1. Asotsiatsiia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia "Yevrorehion Karpaty – Ukraina [Association of local self-government bodies «Euroregion Carpathians – Ukraine»]. Retrieved from <https://ekarpaty.com/pro-nas/>
2. Hutsulski hromady Ukrainy obiednaiutsia dlia pokrashchennia rozvytku turyzmu [Hutsul communities of Ukraine will unite to improve the development of tourism]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3218548-guculski-gromadi-ukraini-obednautsa-dla-pokrasenna-rozvitku-turizmu.html/>
3. Yevrorehion Karpaty – Ukraina [Euroregion Carpathians – Ukraine]. Retrieved from <https://ekarpaty.com/>.
4. Za 11 misiatsiv tsoho roku v oblasti zibraly 5.5 mln hrn. turystychnoho zboru [For 11 months of this year, 5.5 million hryvnias of tourist tax were collected in the region]. Retrieved from <http://www.if.gov.ua/news/za-11-misyaciv-cogo-roku-v-oblasti-zibrali-5-5-mln-grn-turistichnogo-zboru/>
5. Na Verkhovynshchynu pryizhdzhaie bilshe turystiv [More tourists are coming to Verkhovynshchyna]. Retrieved from <http://www.if.gov.ua/news/na-verhovinshinu-priyizhdzhaie-bilshe-turistiv>.
6. Perederko V. (2020) Podatkovi nadkhodzhennia do zvedenoho biudzhetu Ivano – Frankivskoi oblasti. [Tax revenues to the consolidated budget of Ivano-Frankivsk region]. Retrieved from <https://www.mi100.info/2020/11/02/na-prykarpattya-zavitalo-vdvichi-menshe-turystiv-nizh-torik/>.
7. Perederko V. (2020) Monitorynh stanu turystychnoho rynku v Ivano-Frankivskii oblasti u 2020 rotsi [Monitoring the state of the tourist market in the Ivano-Frankivsk region in 2020]. Retrieved from <https://www.mi100.info/2020/11/02/na-prykarpattya-zavitalo-vdvichi-menshe-turystiv-nizh-torik/>.
8. Proekty Asotsiatsii «Yevrorehion – Karpaty». [Projects of the Association «Euroregion - Carpathians»]. Retrieved from <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/>.
9. Pidsumky realizatsii prohramy pidtrymky initsiatyv mistsevykh Karpatskykh hromad u 2020 rotsi «Yevrorehion Karpaty - Ukraina» [Results of the implementation of the program of support for local Carpathian communities' initiatives in 2020 «Euroregion Carpathians - Ukraine»]. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1MDQEOq-OjXTQ1QtOuc02rg1J5BbU2O9/view>.
10. Turystychnyi barometr Ukrainy [Tourist barometer of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf>.